

4 (148)

квітень

2012

ПРАЦЯ І ЗАКОН

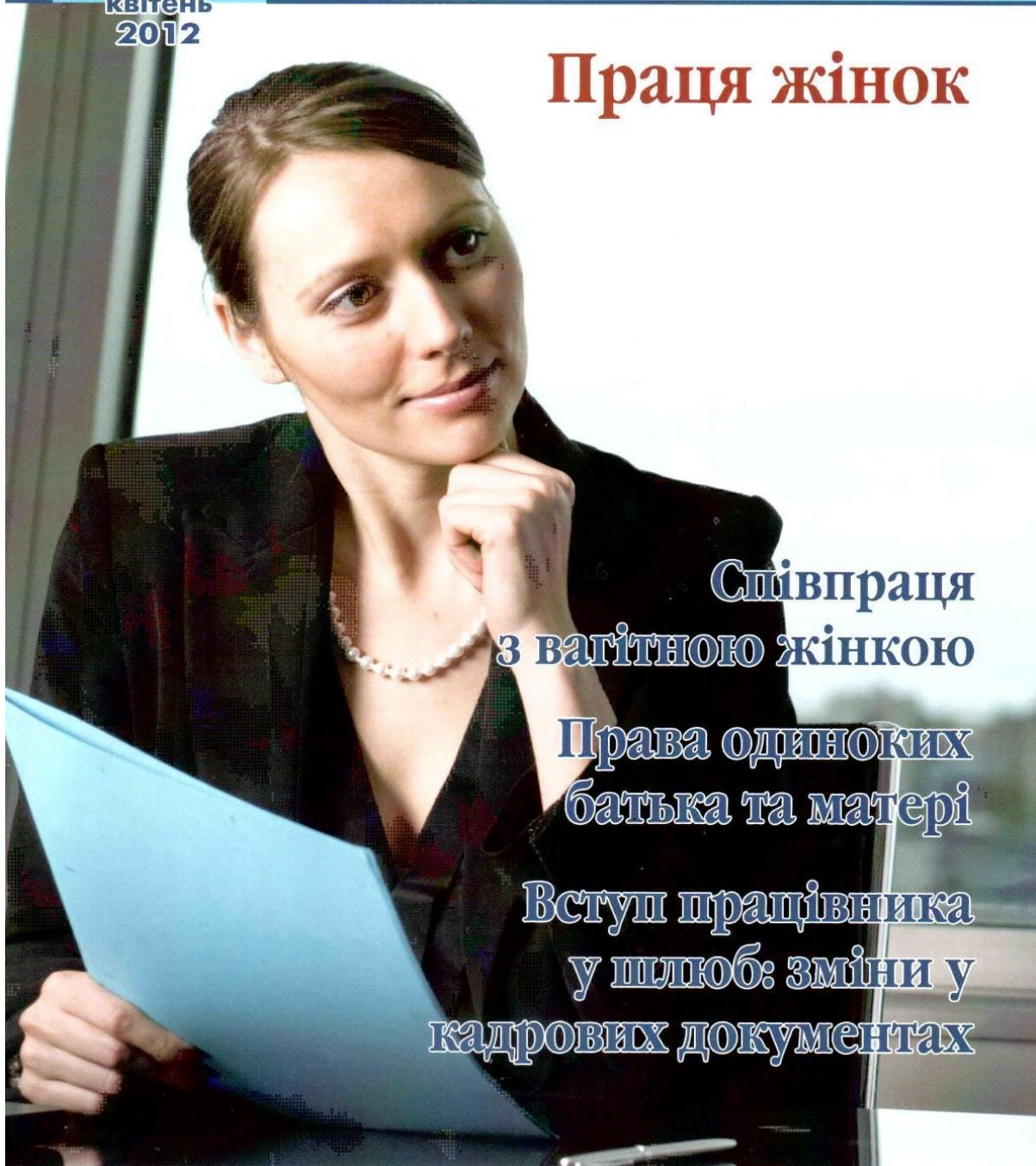
Почни з найважливішого!

Праця жінок

Співпраця
з вагітною жінкою

Права одиноких
батька та матері

Вступ працівника
у шлюб: зміни у
кадрових документах

Права одиноких батька та матері

Сьогодні багатьом здається, що у питанні рівності прав жінок і чоловіків в Україні маємо достатню рівновагу та жодних серйозних підстав для перегляду таких прав не існує. Проте наявна у країні практика демонструє протилежне. Причому мова йде не лише про права жінок, але і про права чоловіків.

Олена ЗАЙЦЕВА,
старший юрист
ЮФ Cai & Lenard

Пропоную розглянути перешкоди, на які може нашкодитися чоловік, намагаючись реалізувати права, які мають жінки в аналогічних ситуаціях. Мова йде про виховання та утримання дітей одиноким батьком, про неможливість отримання ним деяких пільг та переваг, що поки належать лише одинокій матері.

Порівняємо поняття «одинокі матір» та «одинокі батько». Чіткого визначення вказаних понять законодавство не містить, замінюючи їх характеристиками, необхідними для надання тих чи інших прав або пільг. Почати можна ще з 1992 р., коли ЗУ «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» № 2811-XII від 21.11.1992 так охарактеризував **одинокі матір**, яка має право на допомогу на дітей: жінка, що не перебуває у шлюбі, якщо у свідоцтві про народження дитини відсутній запис про батька дитини або запис про батька проведено у встановленому порядку за вказівкою матері. При цьому було визначено, що жінка, яка має дітей від особи, з якою вона не перебувала і не перебуває в зареєстрованому шлюбі, але з якою вона веде спільне господарство, разом проживає і виховує дітей,

не має права на одержання допомоги, установлені для дітей одиноким матерям.

Пленум ВСУ визначив поняття одинокі матері у Постанові «Про практику розгляду судами трудових спорів» № 9 від 06.11.92: **одинокі матір'ю** була визнана «жінка, яка не перебуває у шлюбі і у свідоцтві про народження дитини якої відсутній запис про батька дитини або запис про батька зроблено в установленому порядку за вказівкою матері, або вдова, інша жінка, яка виховує і утримує дитину сама». І до сьогодні в офіційних документах при визначенні поняття «одинокі матір» досить часто робиться посилання саме на положення з вказаної Постанови.

Водночас визначення «одинокі батько» вказані джерела взагалі не містили. Не змінюючи термін «допомога одиноким матерям», Закон «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» № 2811-XII від 21.11.1992 включав тільки одне положення, яке давало батьку право на таку ж допомогу на дітей, яку мали одинокі матері. Це було положення щодо права на допомогу для вдовця з дітьми, який не одержував на них пенсію в разі втра-

ти годувальника або соціальну пенсію. Лише з кінця березня 2005 р. у вказане положення був доданий термін «право на допомогу одиноким батькам».

Тим не менш у іншій, більш вузькій сфері, поняття «одинокі батько» згадується набагато раніше. Так, в Законі «Про відпустки», який набрав чинності в 1997 р, надане визначення і **одинокі батько** – чоловіка, що виховує дитину без матері, і **одинокі матері** – жінки, що виховує дитину без батька. Тобто слово «утримує» було видалене з обов'язкових характеристик, які давали право на пільги. Проте дані положення стосуються правовідносин у сфері відпусток. У КЗпПУ поняття «батько, який виховує дитину без матері» присутнє з жовтня 1998 р. і теж стосується права на додаткову відпустку.

У минулому році щодо терміну «одинокі батько» відбулись досить суттєві зміни. Так, у червні 2011 р. Сімейний кодекс України (ст. 143) був доповнений положенням, згідно з яким у разі, якщо батько не перебуває у шлюбі, він набуває статусу одинокі батька. Таким чином, у законодавстві з'явилася досить чітка загальна

характеристика терміну. Сто-совно поняття «одинок матір», якщо абстрагуватися від до-даткових вимог, необхідних для одержання певних пільг, то його на сьогодні також можна ви-значити як «жінка, яка має дітей, але не перебуває у шлюбі». При чому, як щодо чоловіка, так і щодо жінки, до уваги має братися як зареєстрований, так і не зареєстрований (фактич-ний, цивільний) шлюб.

Варто зазначити, хоча поняття «одинок матір» нерозривно пов'язане з незаміжньою жінкою, є випадки, коли пільги одинокої матері має право отримувати особа, яка перебуває у шлюбі. Зокрема, право на допомогу на дітей одиноким матерям (бать-кам) не втрачають особи, які зареєстрували новий шлюб але при цьому один з батьків помер, а діти всиновлені не були. Тобто, особа фактично може перебу-вати у шлюбі, але матиме право на допомогу на дітей одиноким матерям (батькам). У сфері від-пусток основним критерієм ви-значення права на додаткову відпустку одинокій матері (бать-ку) є факт самостійного вихо-вання, а не утримання дитини. Якщо керуватись роз'ясненням Міністерства праці та соціальної політики (Лист № 235/0/15-08/13 від 14.04.2008), жінка, яка заре-єструвала новий шлюб, але при цьому виховує дитину сама, теж має право на додаткову відпус-тку. При цьому, на відміну від випадку з державною допомогою на дітей, обидва батьки дитини можуть бути живі.

Таким чином, варто врахо-вувати, що у різних правовід-носінах при визначенні права на допомогу чи пільгу одинокої матері (батьку) можуть засто-совуватися нетотожні вимоги до особи. Це пов'язано з різною природою пільг та підстав для їх призначення.

Які ж саме пільги можуть отримати одинок матір чи батько і чи відрізняються ці пільги?

Для одинокої матері перелік пільг значно ширший і включає в себе:

- право на додаткову відпус-тку;
- право на допомогу на дітей за умови самостійного вихо-вання дитини;
- право на першочергове отримання жилих приміщень (по-требуючим поліпшення житло-вих умов одиноким матерям);
- право на надання додатко-вих гарантій щодо працевлашту-вання;
- право на зменшення суми загального місячного оподат-ковуваного доходу, отримую-ного від одного роботодавця у вигляді заробітної плати, на суму податкової соціальної пільги;
- заборону відмовляти жін-кам у прийнятті на роботу і зни-жувати їм заробітну плату з мо-тивів, пов'язаних з наявністю дитини віком до 14 років або дитини-інваліда;
- заборону звільняти оди-ноких матерів з ініціативи власника або уповноваже-ного ним органу, крім випад-ків повної ліквідації підприєм-ства, установи, організації, коли допускається звільнення з обов'язковим працевлашту-ванням;
- обов'язок розглядати без-посередньо в районних, рай-онних у місті, міських чи міськрайонних судах спори про відмову у прийнятті на ро-боту одиноких матерів – при наявності дитини віком до 14 років.

До даних пільг також дода-ються ті, які стосуються всіх жі-нок, зокрема щодо надурочних робіт та відряджень.

Що ж стосується прав оди-нокого батька, то маємо на-ступні **обмеження** порівняно з наданим вище переліком пільг для одиноких матерів:

- право на допомогу на дітей надається одинокому батьку лише у разі смерті дружини;
- одинокому батьку не пе-редбачено надання додаткових гарантій щодо працевлашту-вання;
- одинокий батько не має права на першочергове отримання жилих приміщень, у ви-падку коли потребує поліп-шення житлових умов;
- не встановлено обов'язок розглядати спори про відмову у прийнятті на роботу одино-кого батька (при наявності ди-тини віком до 14 років) безпо-середньо в районних, районних у місті, міських чи міськрайон-них судах.

Таким чином, хоча чоловіки отримали визнання статусу оди-нокого батька і рівні права з жін-ками на додаткову відпустку, за-лишається досить багато аспек-тів, де права одиноких батьків значно обмежені порівняно з правами одиноких матерів. Зок-рема, у випадку якщо матір ди-тини жива, але не бере участі у вихованні чи утриманні дитини, батько дитини не може розра-ховувати на допомогу від дер-жави на дітей відповідно до За-кону «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» № 2811-XII від 21.11.1992. Потрібно зазначити, що до кінця березня 2005 р. пра-во на таку допомогу мали лише вдівці та вдови, а до липня 2011 р. – також ті особи, шлюб між якими був розірваний до смерті одного з подружжя. Після 10 липня 2011 р. вказане поло-ження було змінено таким чином, що наявність чи відсутність за-реєстрованого шлюбу між бать-ками не впливає на можливість

отримання допомоги на дітей при смерті одного з батьків.

Визначення переліку пільг – це лише невелика частина справи: для отримання таких пільг необхідно підтвердити статус одинокого батька/матері, довести факт того, що батько/мати не бере участі у вихованні дитини.

Які документи потрібні?

Що стосується пільг від держави, то відповідно до Постанови КМУ «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми» № 1751 від 27.12.2001, для отримання допомоги на дітей вимагається подати наступні документи:

- заява про призначення допомоги (форма заяви визначена Наказом Міністерства праці та соціальної політики України № 215 від 8.06.2006);

- витяг з Державного реєстру актів цивільного стану громадян про державну реєстрацію народження дитини, виданий відділом державної реєстрації актів цивільного стану, або довідка про народження, видана виконавчим органом сільської, селищної, міської (крім міст обласного значення) рад, із зазначенням підстави внесення відомостей про батька дитини до актового запису про народження дитини відповідно до абзацу першого ч. 1 ст. 135 Сімейного кодексу України, або документ про народження, виданий компетентним органом іноземної держави, в якому відсутні відомості про батька, за умови його легалізації в установленому законодавством порядку;

- копія свідоцтва про народження дитини;
- довідка про проживання дитини з матір'ю, видана за місцем проживання сім'ї.

У разі смерті одного з батьків мати/батько дітей подає відповідну копію свідоцтва про смерть та довідку про те, що вона/він не одержує на дітей пенсію в разі втрати годувальника або соціальну пенсію. Відповідно до Постанови № 1751, з 25.11.2011 свідоцтво про розірвання шлюбу між подружжям у таких випадках подавати не потрібно.

Що стосується пільг від працедавця, то розглянемо ситуацію на прикладі додаткових відпусток. У Роз'ясненні Міністерства праці та соціальної політики України щодо застосування ст. 19 Закону України «Про відпустки» № 235/0/15-08/13 від 14.04.2008, визначено перелік документів, які мають бути подані залежно від статусу особи для отримання додаткової соціальної відпустки.

Так, жінка, яка не перебуває у шлюбі і у свідоцтві про народження дитини якої відсутній запис про батька дитини або запис про батька зроблено в установленому порядку за вказівкою матері, має подати:

- копію свідоцтва про народження дитини;
- довідку органів запису актів громадянського стану про підстави внесення до книги записів народжень відомостей про батька дитини.

Жінка, яка є вдовою, має подати:

- копію свідоцтва про народження дитини;
- копії свідоцтва про укладення шлюбу;
- копію свідоцтва про смерть чоловіка.

Розлучена жінка, яка виховує дитину без батька, має подати такі документи:

- копію свідоцтва про народження дитини;
- копію свідоцтва про розірвання шлюбу;

- документ, який підтверджував би те, що батько не бере участі у вихованні дитини.

Жінка, яка вдруге вийшла заміж, але її дитина від першого шлюбу новим чоловіком не всиновлена, для отримання такої відпустки має надати:

- документ, який підтверджував би те, що батько дитини не бере участі у її вихованні;

- довідку органу реєстрації актів цивільного стану про те, що дитина новим чоловіком не всиновлена.

Для підтвердження права на пільгу батько дитини може подати аналогічні документи, відповідно до ситуації. При цьому, як свідчить практика, у випадку якщо батьки не перебували у офіційному шлюбі, для отримання пільги батьку потрібно буде також довести факт перебування у цивільному шлюбі.

Що стосується документу, який підтверджує, що батько/мати не бере участі у вихованні дитини, це може бути рішення органів опіки та піклування або суду про відсутність участі батька/матері у вихованні дитини, довідка з ЖЕКу про реєстрацію особи за місцем проживання, рішення суду про позбавлення відповідача батьківських прав, ухвала суду або постанова слідчого про розшук відповідача у справі за позовом про стягнення аліментів тощо. При цьому, відповідно до Роз'яснення № 235/0/15-08/13, пред'явлення лише довідки з ЖЕКу про те, що дитина проживає разом з матір'ю/батьком, не дає достатніх підстав стверджувати, що батько не бере участі у її вихованні.

Документи, що дають право на додаткову відпустку, можуть бути надані працедавцю і у інших випадках, коли особа прагне довести своє право на соціальну пільгу, пов'язану з

трудовами відносинами. При цьому, якщо особою не буде доведено факту самостійного виховання дитини чи наявності статусу одинокої матері/батька, працедавець може відмовити у наданні пільги.

Що говорить судова практика?

Суд досить часто стає на сторону прав одиноких матерів і батьків, відновлює у порушених правах і признає стягнення моральної шкоди, хоча є випадки, коли лише в апеляційній інстанції особа отримує захист свого права на пільгу. Так, рішення по справі щодо поновлення на роботі, стягнення заробітної плати за час вимушеного прогулу, стягнення моральної шкоди, прийняте місцевим судом одного з районів м. Севастополя у 2006 р., було прийняте не на користь позивачки. Зокрема, представник відповідача стверджував, що позивачка розлучена, вимога щодо запису про батька в свідоцтві про народження дитини за вказівкою матері не виконана, тобто позивачка не є одинокою матір'ю і не має права на пільги. Проте дане рішення було скасоване Апеляційним судом м. Севастополя, на підставі того, що відповідно до ЗУ «Про відпустки», одиноку матір визначають як таку, яка виховує дитину без батька, тому участь батька або інших осіб в утриманні дитини не позбавляє матір статусу одинокої. Відповідно, вимоги позивачки були задоволені.

Водночас є випадки, коли суд констатує відсутність підстав для призначення та отримання державної допомоги на дітей. Зокрема, у справі, що розглядалась у Виноградівському районному суді Закарпатської області у листопаді 2011 р. щодо стягнення надміру виплачених коштів, заміжня жінка отримувала допомогу на дітей, батько яких був

живий. Суд став на сторону позивача (Управління праці та соціального захисту населення), оскільки право на допомогу на дітей особі, яка перебуває у шлюбі, надається лише у випадку смерті одного з батьків, якщо діти не були усиновлені новим чоловіком (дружиною).

У судовій практиці трапляються також випадки, коли за захистом своїх прав звертається одинокий батько. Так, рішенням Новомиргородського районного суду Кіровоградської області від 02.02.2010 були частково задоволені позовні вимоги батька щодо поновлення на роботі, стягнення заробітної плати за час вимушеного прогулу, індексації заробітної плати, матеріальної допомоги на оздоровлення та судових витрат. Так, судом було встановлено, що батько офіційно розлучений і виховує самостійно, без матері, неповнолітнього сина, який перебуває на його утриманні, що було підтверджено відповідними доказами. Відповідач посилався на те, що на момент звільнення поняття «батько-одинак» законодавством України не визначено, офіційно позивач як батько-одинак на обліку в управлінні праці та соціального захисту населення не перебував і про свій статус адміністрацію працедавця ніколи не повідомляв. Проте суд постановив, що такі доводи є формальними, не ґрунтуються на законі та фактичних обставинах справи, а згідно зі ст. 186-1 КЗпПУ, гарантії, встановлені цією статтею (зокрема щодо звільнення), поширюються також на батьків, які виховують дітей без матері. У результаті суд постановив поновити одинокого батька на роботі і стягнути заробітну плату за час його вимушеного прогулу.

Які позитивні зміни у законодавчому регулюванні

статусу одинокого батька можна очікувати у найближчому майбутньому?

14.02.2012 було зареєстровано законопроект № 10045 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення рівності прав одиноких матерів та одиноких батьків».

Документом пропонується вирівняти ситуацію з пільгами для одиноких батьків:

- надавати додаткові гарантії щодо працевлаштування не лише одиноким матерям, а й батькам;
- зобов'язати розглядати безпосередньо в районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судах спори про відмову у прийнятті на роботу не лише одиноких матерів, а й одиноких батьків (при наявності дитини віком до 14 років);
- надавати право на першочергове надання житлових приміщень не лише потребуючим поліпшення житлових умов одиноким матерям, а й батькам.

На сьогодні даний законопроект лише опрацьовується в Комітеті з питань соціальної політики та праці, проте проект підтриманий без зауважень Головним науково-експертним управлінням, і за висновком цієї установи від 13.03.2012, проект може бути прийнятий за основу у першому читанні.

Як свідчать опитування та дані ЗМІ, сьогодні небагато чоловіків добровільно погоджуються взяти на себе обов'язки з виховання дитини. Проте незалежно від того, було таке рішення добровільним чи вимушеним, чоловік, який самостійно виховує дитину, має бути захищений не менше, ніж одинока жінка. Дискримінаційні розбіжності щодо прав батьків, присутні в українському законодавстві сьогодні, давно мали бути нівельовані.